

4. Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері. — Х.: Пове слово, 2004.
5. Новий тлумачний словник української мови: У 3 т. / Уклад.: В. Ярменко, О. Слітушко. — 2-ге вид., випр. — К.: Акопіт, 2003. — Т. 2.
6. Даниляк О. Г., Тарасенко В. М. Основи філософії: Павч. посіб. — Х.: Право, 2003.
7. Кримінологія: Учеб. для юрид. вузов / Под ред. В. П. Бурлакова, В. П. Сальщикова. — С.Пб.: Санкт-Петербур. акад. МВД России, 1998.
8. Завалок А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кп. Кп. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. — К.: Ін Юре, 2007.
9. Личность преступника / Под ред. В. П. Кудрявцева, П. С. Лейкипой, Г. М. Мильковского и др. — М.: Юрид. лит., 1975. — 270 с.
10. Сахаров А. Б. Учение о личности преступника и его значение в профилактической деятельности органов внутренних дел. — М.: МВШМ МВД СССР, 1984. — 43 с.

УДК 343.352

Д. Г. Михайленко

ТЕНДЕНЦІ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КОРУПЦІЇ ТА ЇЇ СПІВВІДНОШЕННЯ З ХАБАРНИЦТВОМ

При подоланні того чи іншого негативного явища, перш за все, необхідно чітко виявити його природу та адекватно і лаконічно відобразити її нормативно у відповідному визначенні. Не є виключенням корупція. Правильне її розуміння дозволяє окреслити коло діянь, за вчинення яких необхідно застосовувати спеціально розроблені антикорупційні заходи, що в кінцевому рахунку впливає на ефективність боротьби з корупцією. Крім того, визначення того чи іншого діяння як корупційного дозволяє зрозуміти істинну його суспільну небезпеку. Незважаючи на те, що корупція є багатоаспектним явищем, науковцям все ж вдалося виокремити ті його властивості, які мають визначальне значення для відображення його змісту. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про боротьбу з корупцією» [1] *корупція* — це діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. Зрозуміло, що після легального закріплення поняття корупції його науковий аналіз не припинився, а навпаки — вийшов на більш високий рівень. Одним з українських дослідників проблем корупції є М. І. Мельник. В результаті проведеного дослідження ним були вироблені, зокрема, наступні теоретично та практично значимі положення: 1) корупція можлива лише у сфері реалізації публічної влади; 2) суб'єктом корупції є особа, уповноважена на виконання функцій держави; 3) правова сутність корупції полягає у неправомірному використанні особою, уповноваженою на виконання функцій держави, наданої їй влади або службового становища; 4) при корупції діяння суб'єкта спрямовуються на задоволення не тільки корисливого, а й іншого особистого інтересу або інтересу третіх осіб [2, 129–134]. Видається, що законодавчий підхід до визначення поняття корупції та описані вище наукові положення заслуго-

вують на роль вихідних для виявлення основних напрямків розвитку цього поняття. При цьому тенденції щодо визначення корупції будуть проаналізовані лише на основі різного роду нормативних актів та їх проектів, які з'явилися в правовому полі України після 2001 року і не досліджувалися науковцями.

На відміну від діючого законодавчого визначення поняття корупції в проекті Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» [3], який повинен прийти на заміну існуючому, під корупцією пропонується розуміти протиправне використання особою повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою незаконного одержання благ для себе, інших осіб *та відповідно неправомірні обіцянка, пропозиція чи надання таких благ*. При цьому благами згідно зі ст. 1 Проекту є грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги *матеріального і/або нематеріального характеру*. Крім того, пропонується значно розширити коло суб'єктів корупційних правопорушень. Так, відповідно до ст. 2 Проекту ними можуть бути *не тільки особи, уповноважені на виконання функцій держави, а й деякі інші державні службові особи* (наприклад, керівники громадських організацій, які частково фінансуються з державного чи місцевого бюджету; керівники політичних партій; особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але виконують надані законом публічні повноваження (аудитори, нотаріуси, експерти, оцінювачі, адвокати, арбітражні керуючі, незалежні посередники чи члени трудового арбітражу під час розгляду колективних трудових спорів тощо)), посадові особи та співробітники міжнародних організацій) і *службові особи приватних юридичних осіб, фізичні особи — підприємці*.

Незважаючи на те, що наведений законопроект прийнято за основу, 18.01.2008 року, було зареєстровано проект Закону «Про протидію корупції» [4], який на відміну від попереднього пропонує закріпити дещо вужче коло суб'єктів корупційних правопорушень. Так, відповідно до ст. 3 даного законопроекту такими суб'єктами можуть бути лише *особи, що уповноважені на виконання функцій держави, та особи, що прирівняні до осіб, уповноважених на виконання функцій держави* (це, зокрема, посадові особи благодійних організацій, які частково фінансуються з державного або місцевих бюджетів, керівники (голова та його заступники) політичних партій, їх обласних, міських, районних організацій та інших структурних утворень, посадові особи та співробітники міжнародних організацій, посадові особи іноземних держав тощо). Під корупцією в законопроекті, що розглядається, розуміється протиправне використання відповідним суб'єктом влади, авторитету, повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання будь-яких благ (переваг, пільг, привілеїв) матеріального і (або) нематеріального характеру як для себе, так і для інших осіб, *а також неправомірне надання фізичним чи юридичним особам будь-яких переваг*.

Відповідно до ст. 3 Угоди про співробітництво генеральних прокуратур (прокуратур) держав — учасниць СНД в боротьбі з корупцією [5] одним із критеріїв віднесення злочинів до категорії корупційних встановлюється наявність у посадової особи корисливих спонукань чи іншої особистої заінтересованості.

Таким чином, спостерігаються тенденція до розширення змісту законодавчо визначеного поняття корупції шляхом передбачення в якості мети протиправного використання влади одержання не тільки благ матеріального, а й нематеріального характеру і включення в коло суб'єктів корупційних діянь службовців приватного сектора.

Наведені пропозиції значно розширюють існуюче поняття корупції. Погоджуючись, що корупція повинна характеризуватися не тільки корисливою заінтересованістю, а будь-якою іншою, видається, що суттєве розширення кола її суб'єктів не відповідає природі цього явища. Зокрема, варто погодитися із зауваженням Головного науково-експертного управління [6], що не можна визнавати такими суб'єктами осіб, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але виконують надані законом публічні повноваження.

Щодо включення в поняття корупції відповідних діянь службовців приватного сектора, необхідно врахувати, що такий підхід розвивається деякими науковцями [7, 24] і є характерним для міжнародно-правових актів ратифікованих Україною. Так, відповідно до ст. 12 Конвенції ООН проти корупції [8] кожна держава-учасниця вживає заходів, згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, спрямованими на запобігання *корупції в приватному секторі*. Враховуючи правове значення положень Конвенції, необхідно на законодавчому рівні привести його до стандартів міжнародної спільноти, передбачивши, що корупція можлива і у сфері діяльності недержавних службових осіб.

У науковій літературі серед різноманітних точок зору на співвідношення понять «корупція» і «хабарництво» набула найбільшого поширення та, за якою хабарництво є однією із складових такого багатоаспектного, соціально-економічного, політичного, правового і морального явища, як корупція, одним із найнебезпечніших проявів корупції, її серцевиною [9; 10, 44; 11, 4; 12]. Розуміючи хабарництво як єдиний складний двосторонній злочин, який складається з двох необхідних взаємопов'язаних елементів — давання і одержання хабара, сторони якого виступають як необхідні співвиконавці, видається, що з точки зору існуючого поняття корупції до кола корупційних діянь не може входити давання хабара, тому окремо необхідно зупинитися на вирішенні даної проблеми.

Необхідно звернути увагу, що законопроект № 2113-д пропонує поширити поняття корупції також на неправомірні обіцянки, пропозиції чи надання визначених благ. Така пропозиція означає, що корупційним злочином також пропонується визнавати, зокрема, давання хабара. Аналогічна позиція підтримується Законом Республіки Молдова «Про боротьбу з корупцією і протекціонізмом» від 27.07.1996 року, за яким корупція — антисуспільне явище, яке виражається в зговорі двох сторін, *одна з яких пропонує або обіцяє не передбачені законом переваги або блага*, а інша, яка перебуває на державній службі, погоджується прийняти або приймає їх в обмін на виконання чи невиконання певних, пов'язаних із службою дій, що містять ознаки злочину [див. напр.:

7, 25]. До корупції відносить діяльність, аналогічну даванню хабара, і КК Киргизької Республіки, згідно з ч. 1 ст. 303 якого корупція — умисні діяння, які полягають у створенні протиправного стійкого зв'язку однієї чи декількох посадових осіб, які мають власні повноваження з окремими особами чи угрупованнями в цілях незаконного одержання матеріальних, будь-яких інших благ і переваг, а також надання їм цих благ і переваг фізичною і юридичною особами, що створює загрозу інтересам суспільства чи держави [13]. Варто згадати, що в Україні вносилася, але не була підтримана пропозиція [14] щодо введення легального визначення корупційного злочину та чіткого встановлення кола таких злочинів. Так, під корупційним злочином пропонувалося розуміти комплексно-небезпечне діяння, вчинене спеціальним суб'єктом (службовою особою) у зв'язку із здійсненням своєї компетенції, а до даних злочинів відносити злочини, передбачені ст. ст. 191, 357, 362, 364, 365, 368, 410, 423, 424 КК України. Як видно, давання хабара (ст. 369 КК) не оцінювалося як корупційний злочин.

За думкою окремих авторів, оскільки даванню хабара не властиві щонайменше такі ознаки корупційного злочину, як 1) наявність спеціального суб'єкта і 2) можливість зловживання суб'єктом давання хабара зловживання владою чи посадовим становищем, то цей злочин може бути визнано корупційним злочином *лише умовно*, як це, до речі, має місце з визнанням цього злочину службовим [2, 171].

З цим погодитися важко, адже, виходячи з правової природи взаємовідношення одержання та давання хабара, видається, що давання хабара, безумовно, є діянням у сфері службової діяльності, його розміщення у розділі XVII КК України, враховуючи спрямованість посягання, є не умовним, а необхідним. Варто мати на увазі, що для всіх ратифікованих Україною конвенцій з питань протидії корупції характерним є включення давання хабара в коло корупційних діянь. Так, відповідно до ст. 2 Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією [15] «корупцією» є прями чи опосередковані вимагання, *пропонування, дача* або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (ст. 8) [16] вказує на необхідність поряд з іншими діяннями криміналізувати діяльність, яка тотожна даванню хабара. Конвенція ООН проти корупції [8] містить положення про встановлення відповідальності за обіцянку, пропозицію або надання державній посадовій особі (ст. 15) та «недержавному» службовцю (ст. 21) особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги, а Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією [17] — зокрема за дачу хабара національним державним посадовим особам (ст. 2) та за дачу хабара у приватному секторі (ст. 7).

Крім того, тенденція до поширення поняття корупції на давання хабара спостерігається і в Україні. Зокрема, відповідно до законопроекту «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» [18] в коло корупційних правопорушень, за які повинна нести відповідальність юри-

дична особа, входять такі правопорушення, як пропонування або давання хабара посадовій, службовій особі державного органу або органу місцевого самоврядування (ст. 3), підкуп особи, яка не є посадовою, службовою особою державного органу або органу місцевого самоврядування, але виконує надані законом владні повноваження (ст. 4) та комерційний підкуп (ст. 5).

Таким чином, поняття корупції включає не лише протиправну діяльність службових осіб, а й діяльність загальних суб'єктів, яка нерозривно пов'язана із названими зловживаннями і без якої неможливо вчинити дане зловживання. У зв'язку з цим давання хабара необхідно визнати, безумовно, корупційним діянням.

Таким чином, з врахуванням сучасних тенденцій щодо визначення поняття корупції можна узагальнити, що в правовому смислі під *корупцією* розуміється явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з протиправним використанням публічною чи приватною службовою особою повноважень чи пов'язаних з цим можливостей в особистих інтересах чи інтересах третіх осіб, з метою незаконного одержання благ майнового чи немайнового характеру для себе та/або інших осіб, а також відповідно неправомірне надання таких благ. Враховуючи наведене, хабарництво співвідноситься з корупцією як частина та ціле. Визнання, незважаючи на відсутність «класичних» ознак корупції в діях хабародавця, корупційним діянням поряд з одержанням хабара також і його давання додатково свідчить, що одержання і давання хабара — це діяння, які характеризують одне єдине явище — хабарництво.

Література

1. Про боротьбу з корупцією: Закон України № 356/95-ВР від 5 жовтня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 34. — Ст. 266.
2. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: Монографія. — К.: Атака, 2001.
3. Про засади запобігання та протидії корупції: Проект Закону України № 2113-д від 20.11.2006 року // http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511-28741.
4. Про протидію корупції: Проект Закону України № 1377 від 18.01.2008 року // http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511-31403.
5. Соглашение о сотрудничестве генеральных прокуратур (прокуратур) государств — участников Содружества Независимых Государств в борьбе с коррупцией от 25.04.2007 года // Офіційний вісник України. — 2007. — № 56. — С. 2270.
6. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 08.12.2006 року // http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511_28741&pf35401_99364.
7. Лаптев В. Д. Уголовно-правовые меры борьбы с коррупцией. — Кишинев, 1999.
8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 11.12.2003 р. // <http://nau.kiev.ua/nau10/ukr/show.php?uid=1014.4426.0>.
9. Волженкин Б. В. Коррупция и уголовный закон // Правоведение. — 1991. — № 6. — С. 63–70.
10. Мельник М. І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. — К.: Парлам. вид., 2000.
11. Лукомський В. С. Кримінальна відповідальність за дачу хабара та посередництво в хабарництві: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 1996.
12. Домбругова А. Хабарництво як «класичний» корупційний злочин: види та відповідальність // Юридичний вісник України. — 2006. — № 41, 14–20 жовт. — С. 9.
13. Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 18 сентября 1997 г. (по состоянию на 17 февраля 2003 года) // <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243545>.
14. Про внесення доповнення до Кримінального кодексу України (щодо визначення корупційного

- злочину, його характеристики, комплексна небезпечність», переліку корупційних злочинів): Проект Закону № 8195 від 23.09.2005 р. // http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511_25536.
15. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 р. // <http://nau.kiev.ua/nau10/ukr/show.php?uid=1014.3660.0>.
16. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 12.12.2000 р. // <http://nau.kiev.ua/nau10/ukr/show.php?uid=1014.4947.0>.
17. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27.01.1999 р. // <http://nau.kiev.ua/nau10/ukr/show.php?uid=1014.4440.0>.
18. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень: Проект Закону № 2114-д від 20.11.2006 р. // http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511-28745.

УДК 347.918

В. А. Рекуп

ТРЕТЕЙСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ГАРАНТІЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ

Формування в Україні громадянського суспільства та ринкової економіки як його складової обумовлює створення юридичних механізмів, що забезпечують швидке, справедливе і законне вирішення спорів, які неминуче виникають між суб'єктами цивільного обороту. У зв'язку з цим як би високо не оцінювалася роль державних судів у забезпеченні економічного правопорядку, не можна недооцінювати значення альтернативних способів вирішення правових конфліктів, серед яких не останнє місце займає інститут третейського розгляду.

Третейське судочинство не раз ставало предметом розгляду українських та російських науковців, серед яких особливо слід відзначити праці О. О. Віноградової, С. А. Владимірової, А. Ф. Волкова, В. А. Гавриленка, О. М. Гендхехадзе, А. І. Зайцева, С. В. Золотопупа, М. І. Клеандрова, О. І. Носиревої, М. О. Попова, Ю. Д. Притики, О. Ю. Скворцова, В. Н. Тарасова.

Одним з актуальних і досі слабо вивчених питань третейського судочинства є проблема забезпечення його незалежності. Адже законність та справедливість рішення, рівність учасників третейського розгляду перед законом здатні забезпечити лише незалежні та неупереджені третейські судді [1, 33]. Така незалежність третейських суддів забезпечується низкою гарантій, які передбачені Законом України «Про третейські суди». Проте найбільш тісно пов'язаним із принципом незалежності суддів є принцип суддівського самоврядування, який фактично є продовженням принципу незалежності.

Створення та гарантія умов для забезпечення діяльності та незалежності суддів є прерогативою органів суддівського самоврядування, компетенція та обов'язки яких викладені в Конституції України, законах України «Про судоустрій України», «Про третейські суди» та «Про статус суддів».

Суддівське самоврядування — це, перш за все, об'єднання, яке виражає інтереси суддів та вирішує питання внутрішньої діяльності судів; це самостійне